

NAJSTARŠIE DEJINY PÚCHOVA

Najstaršie dejiny Púchova

Pri pohľade do minulosti Púchova sa musíme zahľadiť do dávnych vekov, keď tu nebolo prostredie veľmi vhodné pre život človeka. Do poslednej doby ľadovej (Würm 3), teda do obdobia mladšieho paleolitu (mladá časť staršej doby kamennej), ďalej tiež do obdobia neolitu, doby bronzovej aj železnej až po včasný stredovek. Územie mesta bolo doslova posiate archeologickými nálezmi, ktoré reprezentujú takmer všetky obdobia praveku aj doby dejinnej až po nedávnu súčasnosť. Len nedávno sa pri archeologickom výskume zistili základy synagógy z 19. storočia, ktorá bola zničená a dávno sa na ňu zabudlo. Najväčšie výskumy sa na území dnešného mesta odohrávali koncom 19. storočia v rokoch 1888 - 1890 na Púchovskej skale a potom v rokoch 1969 a 1971 pri výskume popolnicového pohrebiska Pod Lachovcom. Dnes sa pri hodnotení najstaršej histórie mesta už môžeme oprieť o stovky archeologických nálezov, ktoré sa stali predmetom bádania desiatok odborníkov z domácich i zahraničných inštitúcií a patria do európskeho fondu pamiatok našej najstaršej histórie.

Na začiatku bol vlastne omyl

Dôstojník rakúskej armády barón Emil Fridrich Johanes Hoening O'Caroll, pôvodom Hannoverčan, sa koncom 80. rokov 19. storočia usadil v Púchove. Prenajal si dom na Moravskej ulici a plánoval tu robiť archeologické vykopávky. Prišiel vlastne hľadať do Púchova prepadnutý hrad, o ktorom sa dozvedel z listiny kráľa Žigmunda Luxemburského (1398), v ktorej sa spomínajú hrady Lietava, Bystrica, Žilina a Hričov.

Pre zlú čitateľnosť textu sa barón Hoening domnieval, že ide o hrad Púchov. Treba si tiež uvedomiť, že v dobe príchodu baróna Hoeninga do Púchova bola už známa Homérova Trója, ktorú objavil a preskúmal tiež archeológ-amatér Henrich Schliemann. Ten sa stal zrejme pre baróna vzorom úsilia a záujmu vo vyhľadávaní starožitností. Omyl baróna Hoeninga nebol vlastne ani taký prekvapujúci, pretože na Púchovskej skale

sa skutočne počas jeho výskumov našli aj stredoveké pamiatky, najmä strely do kuší. Práve tie mohli jeho domnienku o zničenom stredovekom hrade upevniť. Či to už bolo osudnou zámenou názvov hradov Hričov a Púchov, Púchovská skala sa stala miestom rozsiahlych vykopávok, aké vtedy nemali na území Slovenska obdobu. Priniesli nielen množstvo dovtedy neznámych pamiatok, ale zaslúžili sa aj o odhalenie tajomstva najstaršej histórie mesta. Neskôr dali dokonca podnet k vzniku a pomenovaniu jednej z najdôležitejších kultúr severného Slovenska, ktorá doteraz zaujíma mnohých bádateľov zo širokého okolia a stala sa predmetom diskusií o jej časovom zaradení etnickej príslušnosti.

Žili tu už lovci mamutov a sobov

Spory, ktoré vyvolali nové nálezy z Púchovskej skaly, sa preniesli aj do obdobia po smrti baróna Hoeninga. Nech to znie akokoľvek neuveriteľne, až prof. Jozef Skutil dokázal v roku 1937 zhodnotiť význam paleolitických nálezov získaných Hoeningom. Vo svojom príspevku, uverejnenom v Časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti (MSS), zároveň vyčítavo spomína aj neúctu k pamiatkam, s akou sa s nimi zaobchádzalo v Slovenskom národnom múzeu (SNM) v Martine. Lokalitu Skala považoval za jedno z najdôležitejších paleolitických nálezísk na území Slovenska, spolu s Bojnicami. Spory o zvyšky kostí, najmä parohov sobov a jeleňov, aj o kamenné štiepané nástroje sa viedli už pri ich objavení a prebiehali aj pri kúpe týchto pamiatok v roku 1894 do zbierok Slovenskej muzeálnej spoločnosti jej predsedom Andrejom Kmeťom. Vtedajší, ale často ani neskorší odborníci, nevedeli oceniť význam týchto nálezov a považovali ich iba za staré nepotrebné črepy a kosti. Až článok popredného českého archeológa Dr. Lubora Niederleho z roku 1901 bol tým správnym impulzom k publikovaniu rozsiahleho Atlasu púchovských vykopávok na "Púchovskej skale" baróna Hoeninga, kde podrobne opísal svoje bádanie na Púchovskej skale a doplnil ho množstvom kresieb objavených pamiatok. Zrejme až na tento podnet čakal Andrej Halaša, ktorý nakoniec celý atlas i s kresbami archeologických nálezov postupne uverejnil v štyroch pokračovaniach v Sborníku MSS v rokoch 1903 - 1905. Potom sa mohol stať aspoň takto publikovaný nálezový fond predmetom štúdia aj iných odborníkov. K jeho kvalite sa vyjadrovali mnohí, niekedy s úctou, inokedy

však s dešpektom. Faktom zostáva, že sa môžeme síce poušmiať nad formami a metódami vtedajších barónových výskumov, ale ani v iných krajoch sa nekopalo lepšie, ba niekedy aj horšie a nezodpovednejšie. Musíme si uvedomiť, že to boli vôbec prvé výskumy robené v takom rozsahu u nás, pričom evidencia a presné sledovanie vzájomných súvislostí boli pritom len v začiatkoch. Často zohrávalo dôležitú úlohu nadšenie, ale aj možnosti presného vyhodnotenia zistených faktov boli obmedzené malými skúsenosťami a erudíciou autora výskumu. Lovci mamutov a sobov sa v období mladšieho paleolitu skutočne zdržiavali v rozpätí asi 20 000 - 15 000 rokov pred n. l. na Púchovskej skale a lovili v okolí tieto veľké cicavce a možno aj jaskynné medvede, polárne líšky a iné druhy vtedajšej studenomilnej fauny. Vyše 700 kusov parohov, mamutie kosti nájdene v hĺbke 8 - 10 m (r. 1930), kusy štiepaných kamenných nástrojov nemožno považovať ani dnes za náhodu, ale za výsledok loveckého úsilia vtedajších obyvateľov Skaly. Ešte aj v 60. rokoch 20. storočia sa našli ďalšie parohy sobov, ktoré zhodnotil Doc. Dr. R. Musil z Moravského múzea v Brne ako zhody mladých jedincov, ktoré boli zrejme najvhodnejšie pre lov. Je to určitá odpoveď mnohým pochybovačom o paleolitickej minulosti Púchovskej skaly. Keď sme už pri tomto názve, musíme spomenúť aj jeho iný tvar, ktorý sa užíval v odbornej literatúre - "Skalka". Tento termín používal nielen akademik Jan Eisner, ale aj prof. Vojtech Budinský-Krička, Dr. Anton Petrovský-Šichman aj Mgr. Jozef Moravčík. Až počas inštalácie expozície "Púchovská kultúra" v Župnom dome v Púchove sme sa vrátili k pôvodnému názvu Skala, ako ho používal aj autor prvých výskumov v tejto lokalite barón Emil Hoening. Dôvodom týchto dvoch názvov bola aj skutočnosť, že v Púchove je ďalšia poloha s týmto menom - Skala v Horných Kočkovciach (neďaleko železničnej stanice), ktoré sú už dávno súčasťou mesta Púchov. Aby sa tieto dve polohy neplietli, pôvodná Púchovská skala mala v literatúre názov Skalka. Dokonca aj v neďalekom Pruskom sa v tamojšej tehelni našli v roku 1958 veľké kly z dvoch mamutov aj spálené uhlíky zistené v profile výkopov. Tu sa tiež zrejme nachádzala sezónna stanica paleolitických lovcov, a tak Púchovská skala nebola jediným miestom, kde sa zdržiavali lovci mamutov a sobov v okolí Púchova.

Od najstarších písomných zmienok po príchod prvých exulantov

Dnešný Púchov vznikol pravdepodobne po zničení slovanského hrádku a sídliska na Púchovskej skale. Podľa ľudovej etymológie vznikol názov Púchov od Pochov, čo symbolizovalo, že na mieste dnešného Púchova sa nachádzalo rozsiahle pohrebisko. Hoci je to zaujímavá teória, o jej pravdivosti možno vážne pochybovať. Názvy osád či obcí vznikali na základe reálnejších príčin. Pri hľadaní skutočného pôvodu názvu mesta sa tak dostávame k archívnym dokumentom. A tie nám toto tajomstvo celkom reálne osvetľujú. V roku 1243 daroval uhorský kráľ Belo IV. majetok Vychlap, čo je dnešná časť obce Pruské, Bechendovi, synovi Mikuláša. To však nie je pre dejiny mesta Púchov dôležité. Podstatný je ďalší text listiny, v ktorej sa hovorí, že susedom Bechendu je Puch z osady Puch. A to je pravdepodobne pre dnešný názov rozhodujúce. Z osady Puch - Puchovej osady sa vyvinulo dnešné Púchov. O tom, že osada Púchov bola osídlená slovanským obyvateľstvom, svedčí to, že slovo Puch je slovo praslovanské a znamená nadutý, nafúkaný. V konečnom dôsledku by to znamenalo, že šľachtic Puch, najstarší majiteľ Púchova, bol taktiež slovanského pôvodu.

V tejto súvislosti je treba si uvedomiť, že listina kráľa Bela IV. vznikla v období, ktoré bolo pre Uhorsko veľmi ťažké. Z krajiny práve odtiahli Tatári, ktorí ju v priebehu rokov 1241 - 1242 takmer úplne spustošili. Tatárskym nájzdom odolali len veľké hrady. Ľudia z malých osád boli zväčša povraždení alebo odvečení do otroctva. Jedinou záchranou bol útek do hlbokých hôr, kam sa Tatári zväčša neodvážili. A toto je pravdepodobne aj prípad Púchova. Keďže osada Puch podľa listiny Bela IV. existovala, všetko nasvedčuje tomu, že jej obyvatelia sa zachránili útekom do hôr. Osada však asi ľahla popolom, lebo Tatári pri postupe cez Lyšský a Hrozenkovský priesmyk na Považie vyplienili každú osadu, ktorá im ležala v ceste. No listina kráľa Bela IV. nám poskytuje aj ďalší dôležitý dôkaz. Ide jednoznačne o už existujúcu osadu, takže jej minulosť je iste omnoho staršia ako dátum vydania listiny - rok 1243.

Už v tomto období však bola osada rozdelená na dve časti. Popri majetku Pucha existovala druhá časť osady, väčšia a v budúcnosti oveľa významnejšia, ktorá bola súčasťou Lednického panstva. Obe časti jednej osady používali v neskoršom období totožný názov - Púchov, no ich dejiny sa od seba veľmi líšili. Nielen tým, že v priebehu stáročí mali rôznych

zemepánov, no hlavne tým, že ich obyvatelia mali rozdielny spoločenský status.

Prvým vlastníkom Lednického panstva a aj jeho časti - osady Puch - bol Marek z Lednice.

Je spomínaný v listine kráľa Bela IV. z roku 1259. I táto časť dnešného Púchova má tak pravdepodobne oveľa dlhšiu históriu ako obdobie, z ktorého pochádza spomínaná listina. Po týchto dvoch listinách kráľa Bela IV. nám chýbajú na takmer sto rokov akékoľvek písomné zmienky. Ďalšia písomná zmienka z dejín Púchova pochádza až z rokov 1332 - 1337. V skomolenej podobe Poho sa nachádza v účtoch výbercov daní pre avignonský pápežský dvor. Nasledujúca zmienka

pochádza až z roku 1407, kde je osada spomínaná už pod menom Pochou. Zaujímavou skutočnosťou, ktorá osvetľuje dejiny tohto obdobia, je informácia o obchôdzke Pečeneha Tomáša chotárom Horoviec. Lokalita, ktorú v roku 1372 navštívil, je stotožňovaná s dedinou Ihrište.

Na prelome 13. a 14. storočia bol majiteľom Lednického panstva Matúš Čák Trenčiansky. Po jeho smrti sa panstvo dostalo do kráľovských rúk. Koncom 14. storočia získali panstvo Leustak

a František Paksy, ktorí ho dali do zálohu Henkovi, pôvodom z Čiech. Henk nebol dobrým a v okolí panstva spôsobil množstvo škôd. Uhorský kráľ Žigmund zakročil a Henkovi hrad odobral. Za vlády uhorského kráľa Žigmunda postihla Púchov ďalšia veľká pohroma. Žigmund sa okrem toho, že bol jedným z najvýznamnejších uhorských panovníkov, do dejín strednej Európy zapísal dlhoročnými bojmi českými husitmi. Nebojovalo sa však len v Čechách. Na začiatku tridsiatych rokov 15. storočia poriadali českí husiti nájazdy do okolitých krajín.

Tieto *spanilé jazdy* sa často zvrhli na lúpenie a vraždenie. Počas jednej z výprav v roku 1432 vtrhli husiti aj na Považie. Dobyli Lednický hrad a postupovali na Bystricu (vyplienili ju), pričom sa Púchovu v žiadnom prípade nemohli vyhnúť. A keďže ich vojsku neodolali neporovnateľne silnejšie opevnené mestá, niet o osude Púchova v tomto období žiadnych pochýb. Žigmundovi pravidelne chýbali finančné prostriedky, a preto za 6000 zlatých panstvo založil v roku 1460 otcovi Václava Bielika z Kornice. Bielikov syn sa zapísal do dejín Púchova významným činom.

Pravdepodobne v roku 1470 povýšil lednickú časť osady Púchov na mestečko - oppidum. Hoci sa nezachovala výsadná listina, je to zrejmé z toho, že v roku 1469 je Púchov v listine kráľa Mateja spomínaný ako

dedina – possessio a v roku 1471 ho kráľ Matej už nazýva oppidum. Samozrejme, existuje možnosť, že Púchov bol povýšený na mestečko koncom roka 1469, či začiatkom roka 1471. To však nie je podstatné. Dôležitý je fakt, že Púchov získal už v druhej polovici 15. storočia významné postavenie mestečka. Nový status priniesol aj v postavení obyvateľov lednickej časti Púchova. Získali nemalé výsady, ktorými sa odlišovali od Marczibányiovských poddaných. Asi najvýznamnejšou výsadou bolo to, že nemuseli vykonávať pracovnú rentu a platbu v naturáliách, ale zemepánovi platili v peniazoch, a to spoločne - jednotnú sumu za celé mestečko. Táto udalosť je taká významná pre ďalšie dejiny Púchova, že núti sledovať dejiny oboch častí mesta osobitne. Hoci dovtedy i potom žili obyvatelia oboch púchovských častí v tesnej blízkosti, ich postavenie bolo natoľko rozdielne, že obe časti mali úplne odlišné dejiny. Navzájom spolu vôbec nekorešpondujú a až na niekoľko styčných bodov sú úplne iné. Od začiatku 18. storočia sa začali mestské časti k sebe približovať do takej miery, že nakoniec došlo k ich spojeniu do jedného mestečka - Púchova v podobe, v akej ho poznáme dnes. Taktiež budeme venovať osobitnú pozornosť priebehu reformácie, životu členov Jednoty bratskej a cechu súkenníkov, ktorí spoločne tvorili dejiny lednickej časti Púchova. Všetky tieto spoločenstvá žili vedľa seba, no ich vývin a vnútorná štruktúra boli natoľko rozdielne, že si zasluhujú osobitný prístup. Spoločne vytvorili základ pre výnimočné multikonfesijné spoložitie, ktoré bolo, napriek nemalým problémom, na vtedajšiu dobu výnimočné a napriek vonkajším tlakom vydržalo i nasledujúce storočia.

Marczibányiovská časť

Časť osady Puch, ktorá pôvodne patrila Puchovi, má svoje dejiny oveľa skromnejšie. Jej obyvatelia boli v poddanskej závislosti od svojho zemepána. A keďže spočiatku ju tvorilo sedem, maximálne osem domov, i význam osady nebol príliš veľký. Podobne to bolo i s ich zemepánmi. Veľký význam pre dejiny tejto časti obce má listina kráľa Mateja z roku 1469. Spomína sa v nej rodina Marczibányiovcov. Podľa listiny vlastnila časť obce patriacu v minulosti Puchovi a je pravdepodobné, že ide o jeho potomkov. Vyplýva to z toho, že prví vlastníci z rodiny Marczibányiovcov - Martin, syn Štefana a jeho synovia Ondrej a Štefan používali prímene Púchovský. To by

samé o sebe nič neznamenal, no keď k tomu pripočítame, že v listine Martin tvrdí, že darované nehnuteľnosti jeho predkovia spokojne užívali od dávnych čias, môžeme vysloviť hypotézu, že boli potomkami Pucha. Marczibányiovci ostali vlastníkami svojej časti mesta až do likvidácie poddanstva v Uhorsku v roku 1848.

Život obyvateľov Púchova v tejto časti prebiehal presne podľa vtedajších spoločenských pravidiel. Poddaní si plnili svoje povinnosti a ich zemepáni - Marczibányiovci sa venovali šľachtickým povinnostiam. Zväčša sa im nepodarilo dosiahnuť významnejšie postavenie v župnej a stoličnej samospráve, no boli i výnimky. Jednou z nich bol Imrich Marczibányi. V roku 1795 nechal po svojom zvolení za podžupana Trenčianskej stolice postaviť Župný dom.

Pri presnejšej lokalizácii púchovsko-marczibányovskej časti ju môžeme umiestniť do dnešnej časti mesta medzi Námestím slobody a Komenského ulicou. Vyplýva to z toho, že pri zakladaní pozemkovej knihy v Púchove v roku 1868 potomkovia rodu nahlásili práve tieto parcely ako svoje pozemky. Rodina Marczibányiovcov žila pravdepodobne v kúrii, okolo ktorej ležali domy poddaných. Ich počet nám nie je známy, a treba priznať, že predpoklady o siedmich domoch a asi štyridsiatich obyvateľoch (ktoré boli publikované v minulosti) sú len odhadom na základe veľkosti parciel zapísaných pozemkov.